

JAARBOEK

VAN HET

KONINKLIJK NEDERLANDSCH GENOOTSCHAP

VOOR

MUNT- EN PENNINGKUNDE

ONDER DE ZINSPREUK

„Concordia res parvae crescunt”

TE

AMSTERDAM

XXVI. 1939.

AMSTERDAM

P. A. HEMERIJCK

(A. T. KLEEREKOOPEK)

1939.

**De Grieksche munten van den archaischen stijl.
Een vergelijking met de gelijktijdige beeldhouwkunst
en het beschilderde Grieksche vaatwerk.¹⁾**

De Grieksche munten op hun stijl te vergelijken met andere werken van Grieksche kunst, in het bijzonder met die der beeldhouwkunst, is niet nieuw. Toen archaeologie en numismatiek nauw samengingen, werd dit vergelijken voor vragen van stijl en dateering herhaaldelijk te baat genomen, en, in weerwil dat beide wetenschappen meer uiteen zijn gegaan, wordt ook thans de waarde van dat vergelijk wederom erkend. Op het numismatisch congres te Londen in 1936 heeft Prof. ASHMOLE op dit vergelijken de aandacht gevestigd met zijn voordracht over het verband tusschen munten en beeldhouwkunst²⁾, en SELTMAN bracht het in toepassing in zijn groote publicatie over de vroege munten van Athene³⁾, voor welker dateering hij menig beeldhouwwerk heeft aangevoerd. Ook LANGLOTZ nam in bescheiden mate de munten op in zijn vergelijking van de roodfigurige vazen met het gelijktijdige beeldhouwwerk⁴⁾.

In de numismatische werken vindt men in het algemeen

¹⁾ Lezing, gehouden in de werkvergadering van het Kon. Ned. Genootschap voor Munt- en Penningkunde op 21 April 1939, van welke hier een overzicht gegeven wordt.

²⁾ B. ASHMOLE. *The relation between coins and sculpture* (*Transactions of the international numismatic congress . . . in London* p. 17—22). London 1938.

³⁾ C. T. SELTMAN. *Athens, its history and coinage before the Persian invasion*. Cambridge 1924.

⁴⁾ E. LANGLOTZ. *Zur Zeitbestimmung der streng rotfigurigen Vasenmalerei und der gleichzeitigen Plastik*. Leipzig 1920.

weinig van een vergelijken der munten met andere takken der Grieksche kunst. HEAD gaf in zijn *Historia Numorum* wel een uitvoerig overzicht van de verschillende stijlperiodes der Grieksche munten, doch als numismatisch werk leende zijn handboek zich niet tot een vergelijking met andere kunstwerken. Ook HILL bepaalde zich in zijn nieuwe bewerking van den bekenden *Guide van Head* ⁵⁾ uitsluitend tot den stijl der munten zelve, daarbij weglatend de namen der beeldhouwers en hun nog bestaande kunstwerken, welke HEAD in zijn *Guide* had opgenomen, en daarmede, hoe sober ook opgesomd, de munten althans had geplaatst in een zeker verband tot de Grieksche sculptuur. Daartegenover bezag GARDNER in zijn in 1883 verschenen werk, *The types of Greek coins*, de Grieksche munten onder het aspect der Grieksche kunst, en veertig jaar later schreef REGLING zijn uitvoerig werk over de antieke munt als kunstwerk ⁶⁾. Het spreekt van zelf, dat in een dergelijk werk de Grieksche munt niet kon worden besproken zonder de beeldhouwkunst en het Grieksche vaatwerk. Op allerlei details van stijlvereenkomsten is door REGLING dan ook gewezen, en op meer dan veertig platen zijn vele munten afgebeeld, doch wat men er mist zijn typeerende afbeeldingen van beeldhouwwerk en vazen, welke het verband met den stijl der munten ook maar eenigermate verduidelijken.

Dat dit bezien der munten naast vazen en beeldhouwwerk in numismatischen kring niet onwelkom zou zijn, was de aanleiding tot bovengenoemde lezing, welke uiteraard geen aanspraak kon maken op een uitvoerige

⁵⁾ G. F. HILL. *A guide to the principal coins of the Greeks . . . based on the work of BARCLAY V. HEAD*. London 1932.

⁶⁾ K. REGLING. *Die antike Münze als Kunstwerk*. Berlin 1924.

behandeling van het onderwerp, en ook dit overzicht niet beoogt.

De voornaamste stijleigenaardigheden der archaische kunst zijn de half lachende gelaatsuitdrukking, de stand van het oog en face, al staat het gelaat in profiel, het gefriseerde en in lange vlechten neerhangende of anderszins opgemaakte haar en het z.g.n. archaische knieloop-schema. Zij komen zoowel op de munten als in de beeldhouw- en vazenkunst voor.

Van deze kenmerken is het archaische *knieloopschema* wel het opvallendst. Op primitieve wijze stelt het de figuren van goden en menschen vliegend of loopend voor, al maakt de gebogen knievorm het in sommige gevallen moeilijk te beslissen, of een loopende dan wel knielende houding bedoeld is. Voorbeelden van het schema vindt men op Macedonisch-Thracische munten (1—2) ⁷⁾ en van Thasos (3), op electron staters van Cyzicus (4) en den Perzischen dareikos (5), en op munten van Knossos, Tarente en Etrurië (6—8). In de sculptuur komt het schema voor bij de Nike van Delos (17), de Gorgometoop van den oudsten z.gen. tempel C van Selinus op Sicilië (11), en de Gorgo- en gigantefiguur in den gevel van den Artemistempel op Korfu (12 en 16); andere voorbeelden zijn het grafreliëf van den hoplitodromos bij Athene gevonden (13), en de gevleugelde daemon van een bronzen applic in het museum te Berlijn (14). Van hen is de metoop van Selinus te dateeren op ± 600 v. C.; dan volgen de Nikefiguur van ± 570 of 550 v. C., de figuren van den tempel van Korfu en de hoplitodromos, beiden van ± 560 —550 v. C., en de bronzen applic van de 2de helft der 6de eeuw.

⁷⁾ De tusschen haakjes geplaatste cijfers verwijzen naar de nummers op plaat V en VI.

Op het Grieksche vaatwerk zijn een vroeg voorbeeld van het knieloopschema de Gorgonen op de Attische, zwartfigurige vaas in het Nationaal Museum te Athene (18) uit de 1ste helft der 6de eeuw. Van jongeren datum, 510 v. C., is de hoplitenfiguur op een Attische roodfigurige drinkschaal uit het Allard Pierson Museum te Amsterdam (19).

Van de munten zijn de Macedonisch-Thracische munten van \pm 570—520 v. C., de overige van 520—480 v. C. De munten behooren derhalve, evenals de genoemde beeldhouwwerken en vazen, tot de archaische kunstperiode, zij het ook dat zij meerendeels de jongere zijn. Zij bevestigen ook hier de algemeene regel, dat de munten in het algemeen in stijl de groote kunst achternakomen. Ook in het knieloopschema hebben zij deze gevolgd. Dat, zooals REGLING aanneemt⁸⁾, dit schema op de munten een hulpmiddel is geweest om de menschelijke figuur aan te passen aan het rond van de munt, is tegenover de sculptuur, waar het rond toch geen rol speelt, niet houdbaar. Het knieloopschema op de munten is niet anders op te vatten dan een wijze van voorstelling, welke in de archaische kunst gebruik is geweest, zooals uit de sculptuur en het vaatwerk blijkt. De dateering van het meerendeel der munten in de laatste periode der archaische kunst bewijst daarenboven, hoe het knieloopschema zich tot het eind der archaische kunstperiode gehandhaafd heeft, althans een kunstvorm is geweest, welke nog niet had afgedaan. Dat het ongedwongen paste bij het rond van de munt, kan op de munten tot het vasthouden aan dit schema hebben bijgedragen. Het knieloopschema herhaalt zich in later tijd op Klein-Aziatische munten, met name op die

⁸⁾ REGLING, l.l., p. 24.

van Mallus of Aphrodisias? (480—440 v. C.) en van Mallus (400—359 v. C.), al zijn de figuren hier meer in knielende dan in loopende houding gedacht (9—10). Beide munten zijn een voorbeeld, hoe op de munten van het Oosten aan oude voorstellingswijzen lang is vastgehouden.

De vormen van *haartooi* zijn in de archaische kunst evenzeer uiteenlopend als in de latere kunst. Men vindt het haar in lange vlechten neerhangend of opgenomen in den nek; over het voorhoofd is het haar tot stijve krullen als anderszins gefriseerd. Deze en andere vormen komen zoowel op de munten als aan het beeldhouwwerk en op vazen voor. De archaische krullen, welke op de metoop van Selinus (11) Medusa om het voorhoofd draagt, vinden hun gelijkenis op munten van Athene⁹⁾ van 556—546 en 510—506 v. C. (15). Ook overigens vertoonen deze munten volkomen hetzelfde beeld, waarin de archaische kunst het hoofd van Medusa pleegt voor te stellen.

De lange haarvlechten, zooals de manlijke figuren in de gevelgroep van Korfu en de daemon van de bronzen appliek te zien geven (12 en 14), dragen evenzeer de Poseidon- en Apollo(?) figuur op de munten van Poseidonia en Caulonia (20 en 21) van \pm 530—510 v. C., en de Satyrs op de oudere (570—520 v. C., afb. 22), deels jongere (520—480 v. C., afb. 23—24) munten van het Pangaeon-gebied. De Satyrs met hun lange haarvlechten verschillen daarin niet van de Maenaden; de archaische kunst kent voor beide geslachten dezelfde haartooi. Uit den tijd der munten van Poseidonia en Caulonia is daarvan in de sculptuur een voorbeeld de manlijke en vrouwelijke

⁹⁾ C. T. SELTMAN. *Greek Coins*. Pl. III, 18 en IV, 11. P. 50—53. Volgens HEAD, *Hist. Num.*, van Eretria op Euboea en te dateeren op \pm 600—511 v. C.

figuren in het fries van het schathuis der Syphniërs te Delphi. Het lange haar is op de munten in rijen van pareltjes of blokjes uitgebeeld, zooals in de oudere sculptuur van $\pm 560-550$ v. C. bij het bekende beeld van den kalldrager (25).

Behalve in lange vlechten neerhangend, vindt men het haar gedraaid tot een haarstreng of los te saam genomen en van onder eindigend in een knoet. Een voorbeeld van het eerste geeft in de sculptuur het Atheensche grafrelief van den discuswerper (26) met zijn zware in den nek vallende haarstreng. Een voorbeeld van het tweede is het bronzen beeld van den Apollo Piombino (27), waarbij het naar beneden hangend haar in een knoetje eindigt¹⁰). Het relief dateert van $\pm 560-550$ v. C., het bronzen beeld van $\pm 510-500$ v. C. Op de munten komt deze haartooi eveneens voor, al is bij het kleine muntbeeld niet met zekerheid uit te maken, of de losse haarval dan wel een haarstreng bedoeld is. Het eerste schijnt het waarschijnlijkst te zijn. Munten, welke deze haartooi in beeld brengen, zijn de staters van Korinthe (28—29), van $\pm 520-480$ v. C., en uit denzelfden tijd de triobool van den Arkadischen bond (30) en de tetradrachme van Syracuse (31). Latere voorbeelden zijn de beide drachmen van Cnidus van $\pm 480-440$ v. C. (32—33).

In de archaische haartooi merkten wij reeds op de gestyleerde krullen aan het hoofd van Medusa. Voor de frisuur van het haar, vergeleken met het beeldhouwwerk, zijn niet minder opvallend de vroege munten van Athene

¹⁰) Op het beeld, van achter bezien, valt het haar breed uit, gedekt door een linnen of lederen (?) lap met franje, welke op de afbeelding nog even te zien is. Op het reliefbeeld der munten was dit nauwelijks uit te beelden, ontbreekt het althans.

met den Athenakop. De frisuur, welke de Athenakop draagt op de tetradrachmen van afb. 35—36 uit den tijd van Hippias (527—510 v. C.), vindt men ook bij de bekende priesteressenbeelden van den Acropolis uit den tijd van vóór de Perzenoorlogen. De kop van afb. 34, eveneens uit den tijd van Hippias, geeft dezelfde frisuur te zien. Ook de ronde oorschijven hebben de Athenakoppen op de munten met de priesteressenbeelden gemeen. De frisuur van het haar, uitlopend in kleine krulletjes, vindt in meer primitieven vorm haar parallel op den vroeg-archaischen grafsteen van den hoplitodromos van Athene (13).

Bij andere Athenakoppen komt een gegolfde haarfrisuur voor, zooals op de tetradrachme van afb. 37, te dateeren op ± 500 v. C. Deze soort van frisuur draagt ook het bekende beeld van den Apollo van Tenea van ± 530 —520 v. C. (38) en de karyatiden van het reeds genoemde schathuis der Syphniërs. Op latere staters van Lapethos (Cyprus), van ± 480 —440 v. C., keert deze haartooi terug. Op hen draagt de Athenakop (39) evenals de Apollo van Tenea het gegolfde haar tot in den nek.

Tot de kenmerken der archaische kunst behoort, voor wat de manlijke figuren betreft, ook de puntbaard. Zoowel in de beeldhouwkunst als op munten en vazen komt de puntbaard voor. Daarvan is in de sculptuur een voorbeeld de zeedaemon (45) uit den porosgevel van den ouden Athenatempel te Athene (550—540 v. C.), en de gevallen krijger (46) uit de jongere Aeginetengroep (500—490 v. C.) van den Aphaiatempel op Aegina. Op het Grieksche vaatwerk komt hij herhaaldelijk voor. Afgebeeld is de zwartfigurige amphoor (47) van den vazenschilder Exekias, met Aias en Achilles bij het dubbelspel (± 525 v. C.). Daarnaast staan de munten van Naxos op Sicilië, de oudere van 570—520, de jongere van 520—

480 v. C. (43—44), verder die van Cyprus (40) en Cyzicus (41), beide van 520—480 v. C., en andere. Ook op de munt van Gela (42), uit denzelfden tijd, draagt de menschelijke stierekop van den riviergod eveneens den puntbaard.

Op al deze voorbeelden van menschelijke figuren der archaische kunst komt het kenmerk van het meer of minder half lachende gelaat en het oog en face duidelijk naar voren. Beide kenmerken hebben de tetradrachmen van Athene wel het langst behouden.

Behalve de menschelijke figuren geven in de archaische kunst ook de *dierenfiguren* op munten, vazen en beeldhouwwerk menige overeenkomst van stijl te zien. Voor paard en leeuw is reeds door REGLING¹¹⁾ daarop gewezen en met verschillende voorbeelden dit aangetoond. Voor de stierenfiguren wijzen wij hier op het gespieerde nekvel, dat als een opvallend kenmerk van het stierebeeld zoowel op munten als in het beeldhouwwerk en op de Grieksche vazen is aan te wijzen. Sprekende voorbeelden daarvan zijn de munten van Sybaris, de Bisalten en van Samos (48, 50 en 49), van \pm 530—510 v. C., naast de Europa-metooop van Selinus (52) van \pm 600 v. C., en die van het schathuis van Syracuse te Delphi (53) van \pm 560—550 v. C. Een voorbeeld onder het Grieksche vaatwerk is de bekende amphoor in München uit de 1ste helft der 6de eeuw, waarop het oordeel van Paris is afgebeeld. Ook daar zijn de runderen van Paris (51) met het gespieerde nekvel geteekend.

Uit wat aan stijlovereenkomsten voor mensch- en dierfiguren op munten, beeldhouwwerk en vazen door ons

¹¹⁾ REGLING, l.l., p. 31 e.v.

werd aangevoerd en met zooveel andere voorbeelden is aan te vullen, blijkt hoe de archaische munten niet onbewogen zijn gebleven voor de kunstvormen van hun tijd. Hetzelfde geldt voor de munten uit den bloeitijd der Grieksche kunst. Hoewel een kleinkunst op zichzelf gebleven, hebben de Grieksche munten de wisselende kunstvormen der groote kunsten nagevolgd. Zij gaan hierin samen met de kleinkunst van later eeuwen, welke zich telkens aan de groote kunst heeft aangepast¹²⁾. Het verband tusschen beide werd voor de munten verbroken, sinds het meer en meer technische muntbedrijf aan de munt het karakter van kunstwerk heeft ontnomen.

's-Gravenhage.

M. A. EVELEIN.

¹²⁾ Vgl. REGLING. *Die Münzen als Hilfsmittel der archäologischen Forschung*, in *Handbuch der Archäologie*, herausgegeben von WALTER OTTO, München, Lieferung I, p. 135 e.v.

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

15

16

18

17

19

20

22

25

23

24

21

26

27

28

29

30

31

32

33

34

35

36

37

38

39

40

41

42

45

43

47

46

44

49

50

48

52

53

51